

Erdeink lakói.

(Folytatás.)

A ragadozók 4-ik családja, mely nálunk képviselve van, a medvefélék (Ursini, Bären). Ezek a ragadozók jellegét legkevésbé mutatják. Testök otromba, mozgásuk tehát lassu. A ragadozókat jellegző tépő fog itt nem hegyes csucsu, és leginkább csak nagysága által tűnik ki. A medvefélék különböző alakjait valamennyi éghajlat alatt találjuk, táplálékukat részint az állat, részint pedig a növényvilágból veszik.

Az erdei medve (*Ursus arctos* L., gemeiner Bär). Leírása fölösleges, ki ne ismerne a mi maczkónkat; ki kell azonban emelnünk, hogy nagyságra, testszinezetre, de még koponyaalkotásra nézve is válfajokat mutat, mely válfajok magyarázatukat főképen a kornak különféleségében találják. A medvének legkedvesebb tartózkodási helye magános nagy kiterjedésű erdők, hol fatörzsek alatt vagy odukban szeret feküdni. Jelenleg már nálunk is ritkulni kezd. Zsákmánya után, melyet az állat- és a növényországból vesz, csak éjjel jár; kedvencz eledele a méz. Az öreg medvék, mint az eléggé tudva van, juhokat, teheneket, lovakat ragadnak el; az embert kerülni szokta, csak ha megebesíttetik, vagy kölykeit félti, főlegyenesedve hátsó lábaira, neki megy az embernek is, hogy őt megölelje és fogai segítségével agyon ölje. Otromba testének daczára elég mozgékony, járása elég gyors, kuszni és uszni igen ügyesen tud. Télen restebbé lesz, de tulajdonképen nem merevedik meg, tehát valódi téli álmat nem is tart. Párási ideje májusra vagy júniusra esik és mintegy 8 hónapra reá 1—3 kölyköt szül, melyek 4 hétig vakok és csak a negyedik évben lesznek teljesen kinőtték.

Erdészetiileg véve a medve alig bir jelentőséggel, a vadásznak ha elejtheti, becses zsákmány.

Kétsüstküek vagy *kérődzők*. (Bisulca, Rumenantia; Zweihufer oder Wiederkäuer.)

Emlősök, melyeknek a felső metsző-fogak hiányzanak, (ritkán van kettő), s a láb középsontok összenöttek, kétsüstkös ujjuk és 3—4 részből álló gyomruk van.

Többnyire nagy, erős, csinos alakok, széles homloku fejjel, hosszú, s oldalt összenyomott nyakkal és karcsu lábakkal. Emésztési szervezetök más állatokénál bonyolódottabb, a menyinyiben a gyomor rendszeren 4 részből áll (bendő, domböcz, szájrétű, oltó). A durván összerágott táplálék az étcsőn keresztül a bendőbe, innen a domböczbe jut, a domböczből pedig ismét a szájba hozatik, hol most másodszor szorgosan rágatik, a mi az ugynevezett *kérődzés*. A másodizben megrágott táplálék ép úgy, mint az állat itala azonnal a szájrétűbe s innen az oltóba halad. A legtöbb kétsüstkü állat két homloknyujtványt mutat, melyek vagy belül üres szaruhüvelylyel vannak körülvéve, vagy pedig szőrös bőrrel vannak bevonva, avagy évenként lehulló tömör agancsot képeznek. Kizárólag növényi táplálékot vesznek fel, s Ausztráliát kivéve, mindenütt az egész földön találunk képviselőkre. Valamennyien hajlamot mutatnak a társasélethez, és többen csakugyan nagy csordákban is élnek.

A kétsüstküek valamennyi emlős állatok közt az emberre nézve a leghasznosabbak, s erdeink lakói is elég nagy számmal vannak e rendből, noha egyesek már végképen ki is haltak.

Egyik az utóbbiak közül a bölény, mely jelenleg még csak a bialowitzi erdőben különös oltalom és védelem mellett él, de azelőtt hazánkban is volt. Erdélyben a legutolsó bölény 1775-ben ejtetett el. Egy másik szintén kihalófélben levő erdei állatunk a vad kecske (*Capra ibex* L., Steinbock), mely jelenleg csak is az olasz alpesek egy bizonyos részében (Valgrisanche, Coque, Ceresole stb. körüli hegyekben), és pedig csak az olasz király védelme alatt él.

A zerge (*Antilope rupicapra* L., Gemse). E magas hegy-ségek lakója általában zömök, erős alkotású. Testszine az évszakok szerint változik. Horgasan meghajlott két szarva egész hetykés külsőt tulajdonit neki. Az egyéves zergénél alig látunk többet a szarvból, mint a horog sima csucsát, csak későbbi éveken fejlődik a szarv alsó egyenes része, és pedig úgy, hogy az egyes évgyűrűk harántredők által egymástól megkülönböztethetők. Az egyes évgyűrűk azonban mindig kisebbekké lesznek, annyira, hogy az 5-ik vagy 6-ik év után az évgyűrűk már csakis apró redőknek látszanak, melyek szerint az állat kora többé biztosan meg nem határozható.

A zerge még elegendő mennyiségben él Kárpátainkon is, és nagy hajlamot mutat a társaséletre, csak az öreg bakok keresik fel a párzási időn kívül a magányt. A zerge az alpesi régiót lakja, és nyáron még a fák határán túl is az örökös jég közelében tartózkodik; télen azonban lejjebb az erdőségekbe vonul. A legnagyobb magaslatokon csodálatos ügyességgel és biztossággal teszi roppant ugrásait. 6—7 m. széles hasadékokon át vagy 4 m.-nyi magasságba egész könnyűséggel ugrik. Érzékei igen élesek. A rendszeren 5—6 darabból álló csoportot egy öreg nőstény vezényli; a mint csak a legkisebb veszedelmet is sejtik, meredten megállanak, s egyik előlábukkal a földet tapossák, azután pedig az orron át bocsátott rekedt füttyölő hangra valamennyi szökésnek indul. Párzási időben, mely novemberre esik, az öreg bakok is csatlakoznak a csoportokhoz, s akkor a szarvuk tövén levő zsirmirigy, mely kellemetlen szagu folyadékot választ ki, néha tyuktojás nagyságúvá is lesz. A nőstény 20—22 hétig hasas, mire ápril végével, vagy május kezdetével egy, ritkán két fiat szül. Rendszeren több nőstény fiastól marad együtt, a bak pedig ismét remetévé lesz.

Hogy a zerge az erdőnek ártalmas volna, erre vonatkozólag mai napig panasz nem emeltetett.

A kérődzők közt az erdészre nézve kétségkívül legjelentékenyebbek a szarvasok (Cervini. Hirsche). Ezen családhoz mind szép, felséges alakok tartoznak, melyeknek himek pompás agancsokat viselnek. Az agancs a homlokcsontnyujtványon ül, és évenként vettetik le. Az agancs levetése szoros kapcsolatban van az ivari működéssel, úgy annyira, hogy péld. a heréknek megsérülése vagy végképeni elvesztése (kiherelés) után az agancs többé le nem vettetik, tehát újra sem képződik. Ha csak egy herét távolítunk el, akkor csak az egyik agancs fejlődik újra. Szarvasainknál rendszeren csakis a hímek birnak agancsokkal; de van eset reá, hogy a nőstényeknél is mutatkozik, s akkor ezek rendszeren terméketlenek.

A szarvasoknak mintegy 30 faja lakja Európát, Ázsiát és Amerikát. Európában a legkevesebb, Afrikában azonban épen egy faj sem lakik. Csoportosan pázsitdus, erdős vidékeken tartózkodnak, és nagyságuk meg erősségök daczára igen félnék és serény állatok. Főtáplálékuk a sokféle fű, de a fákat is összerágják és sokan közülök a fiatalabb fák lágú kérgét lehámozzák, általában tehát az erdőre nézve kártékonyaknak mondhatók. Párvás idejekor a hímek élet-halálra harcolnak egymással.

A nálunk előforduló szarvasféle állatok közt első helyen áll a szarvas (*Cervus elaphus* L., Edelhirsch). Erdeink legszebb disze és a felsőbb vadászat tárgya. Nyáron vörösesbarna színű, télen pedig szürkésbarna; a borjuk októberig barnavörösök, fehér foltokkal. Agancsa hengeres. Az agancsok évről-évre való új fejlődésénél rendszeren bizonyos törvényszerűség mutatkozik. Feltűnő azon tény, hogy az elkülönített pagonyok legtöbb részében sajátságos agancsfajták találtak, melyek öröklés útján állandó typossá lesznek.

Szarvasunk elterjedése meglehetősen nagy Európában és Ázsiában.

A him márczius végén vagy ápril elején veti le agancsait, az erőteljesebbek azonban már februárban, míg a gyengébbek még júniusban is viselik. Augusztus havában az agancs már ismét teljesen ki van fejlődve, mire a párzási idő bekövetkezik. Az egyenként élő him a földhöz leeresztett orral keresi fel a nőstényeket, melyek után gyakran órányi hosszú utat tesz; világos, derült éjjeleken egész éjszakán át bög, és a feltalált nőstényeket összeterelvén, azokat most már 30 lépésnyire sem hagyja magától távozni. A gyengébb himeket mind elüzi, a választott háremnek ő egyedüli ura akar lenni, és ha ilyenkor vetélytársra akad, akkor harcra kerül a dolog, a gyengébb rendszeren megfutamodik, de néha életét is veszti. Párzás idejekor a him egész életmódja megváltozik, alig eszik valamit, miért meg is soványodik, és végre kimerülve, rövid időre választott nejeit ismét elhagyja és a magányba húzódik vissza. A megtermékenyített nőstények az öreg him által előbb elüzött társaikkal ismét összetalálkozáván, újból csoportosulva maradnak. A nőstény 40—41 hétig hasas, és borjúját május végével, vagy pedig június kezdetével szüli.

A szarvas erdőmivelési tekintetből csakis kártékony állatnak mondható. Először is szereti a makkot, de ez hagyján volna, nem irigyelnénk tőle a makkot, még akkor sem, hogy ha a makkozásnak nagy kárára lenne, hisz ő erdeink disze, erdeink *typicus* s jelleges állatja, melyet nem igen szeretnénk nélkülözni. Különbén a makktól ő is hízik, jobb husa által tehát a vadásznak kipótolja azon kárt, melyet az erdésznek tett. De nagyobb büne az, hogy előlábaival a földbe vetett makkot kikaparja, s ilyképen nagy károkat okoz.

Sokkal behatóbb és helyenként csakugyan nagyon káros is a fák kérgének általa történő lerágcsálása. A fakéreg mindenestre a szarvasnál is csak másodrendű táplálék, de úgy látszik, mintha szüksége volna arra, hogy időnként csersavat

vegyen fel, mely a fakéregben tartalmaztatik. A fakéreg lerágása a szarvas részéről inkább nyaláncságnak tekintendő, melyet mindinkább keres fel, hogy ha azt egyszer már megízlelte.

A szarvas általában tavaszkor sokkal inkább eszi le a fák kérgét, mint sem télen, és pedig majdnem valamennyi lombos és tülevelű fát bánt.

A szarvas a fákat továbbá hámzás (Fegen) által is rongálja. A fejlődő agancs t. i. míg ki nem fejlődik, különös kéreggel van bevonva, mely a tökéletesen kifejlődött agancsnál megszárad és darabonként leválk. Hogy ezen kéregnek leválását elősegítse agancsait gyengébb fákhöz szokta dörzsölni, mi által a fatörzs kérge megsértetik. A hámzásra, mindenkor élő, és főképen szabadon álló fákat választ, melyekhez minden oldalról hozzáférhet. Azonkívül minden ritka vagy talán idegen fanem magára vonja a szarvas figyelmét.

A hámzáshoz annyiban hasonló az ütés v. verés (Schlagen), a mennyiben az is az agancsokkal történik, de már a lehámozott agancscsal. Nevezetesen azon himek, melyek párzáskor erősebb ellenfelüktől elüzettek, dühösen verik le agancsaikkal a faágakat. Párzási időn kívül is mintegy tréfából szintén teszi azt a szarvas, hogy oldalgalyakat letör. Erdészetileg ezen bántalmazás semmi jelentőséggel nem bír.

Nagyobb figyelemre méltó azonban a növények összerágása, különösen, ha azzal egyszersmind a fa csúcsának letörése össze van kötve. Majdnem valamennyi fának fiatal hajtásait rágja össze a szarvas, főképen télen nagy hó-esések után; ilyenkor a hóból kiálló növény-csúcsok rendkívül szenvednek.

Mindezen elősorolt károk ellen azon universalis szer ajánlható, hogy a vadat a megvédendő helytől, a mennyire lehet, elriaszszuk és azt rácsozattal körülvegyük.

A szarvas még a mezőkön is nagy károkat tesz, a mennyiben mindennemű földi természetményeket pusztit. Télen pedig

az őszi vetést nemcsak hogy leeszi, hanem inkább sokkal többet összetapos.

A dámvad (*Cervus Dama L. Dammhirsch*). A földközi tenger körül fekvő országokból veszi eredetét, és mindenüvé az északibb Európában, hol jelenleg vadon is előfordul, be lett hozva. Életmódjára az előbbivel megegyez. A párzási idő október és novemberre esik. Hasonlóan, mint a szarvas, kártékony állat, de kisebb mérvben.

Az őz (*Cervus capreolus L., Reh*). A mi csinos, élénk kis őzikénk leírásra nem szorul; mindenki ismeri ezen kecseljes erdei állatunkat, és tudja is a bakot a nősténytől megkülönböztetni. Nem terjed annyira észak felé mint a szarvas, de azért egész Európában és Ázsiának nagy részében találjuk. Tartózkodási helyül oly sarj- és középerdőket kedvel, hol pázsit- és fűdus helyek elegendő mennyiségben vannak, a száraz talajt szereti. Az őzoka választott helyen többnyire egész éven át maradnak és tartózkodási helyüket nem változtatják annyira, mint a szarvas. A sűrüből estve jő ki tápláléka után és reggel ismét visszahúzódik az erdőbe. Párzási ideje főképen augusztusba esik, a mikor is az őz a legerősebb. Azon a rendes szabálytól eltérő körülmény, hogy t. i. az őz-pete a megtermékenyítés után csak 3 hónap múlva jut a méhbe, az embryo fejlődése tehát csak decemberben veszi kezdetét, azon téves állításra adott alkalmat, miszerint az augusztusi párzás nem volna a valódi párzás és még most is vannak olyanok, kik azt tartják, hogy az őz valódi párzási ideje novemberben van.

Az őz szintén az erdészeti kártékony állatok közé tartozik, de előnyére szolgál az, hogy a fák kérgét nem bántja. Mindamellettt úgy látszik, hogy élő fákból vett táplálékra szüksége van, mert majdnem valamennyi fanemet úgy lombos, mint tülevelű fákat egyaránt rág össze. Az őz bak hasonlóan, mint a szarvas, az egyenként álló fákat hámzás által rongálja; egyébiránt

különösen az ágas, bokros növénybe szeret beleütni s azt összetépni, miért is tanácsos részére itt-ott az erdőben borókat (gyalog fenyőt) ültetni, mely talán különös külseje miatt az őz figyelmét magára vonja, s melyen boszuját kitöltvén, a más nemes fákat bántatlanul hagyja.

A mezei veteményeknek sokkal kevésbé árt, mint a szavas, mert könnyűségénél fogva alig tapod össze valamit; a mit pedig tavaszkor a kikelő vetésből megesszik, az nem sok.

Az emlősök közül csak a vaddisznó fordul még elő erdeinkben, mely, a mint tudjuk, szelid disznóknak törzsanyaja.

A disznó képviselője a sokcsülkűeknek (Multungula, Vielhufer), melyeket még vastagbőrűek (Pachydermata, Dickhäuter) név alatt is foglalunk össze.

Ezek otromba emlősök, melyeknek teste gyér szőrrel vagy sertékkal van berakva, a láb középsontok nem nőttek össze és több csülkös ujjuk van.

A mi vaddisznók (Sus scrofa L., Wildschwein) erdeinkben még elég gyakori, noha eredeti hazáját, Dél-Európában Észak-Afrikában és nyugoti Ázsiában keresik. Nedves, mocsáros, sűrű növényzetű föld nélkülözhetlen kelléke előfordulási helyének. Nappal mocsáros, sással benőtt helyeken elrejtve tartózkodik. Alkonyatkor megy tápláléka után az erdőbe, és csak sötét éjjel, ha teljes nyugalom állott be, jár ki a szomszéd mezőkre és rétekre.

Tápláléka után, mely, a mint tudjuk, állati és növényi anyagokból áll, a földet felturja és rendkívül finom szaglási tehetségével még a legkisebb neki táplálékul szolgáló testecskét is feltalálja. Reggeli szürkületkor azonban visszasiet rejtekébe.

Sokkal inkább, mint a többi erdeinkben élő vadállat, szeret társaságban élni. Csakis párzáskor, mely rendszeren november végével kezdődik, üzetnek el a gyengébb kanok; malacozás

idejekor pedig a koczák külön mennek mindaddig, míg a malaczkok anyjukat követhetik, mire aztán ismét a régi csoport-hoz csatlakoznak. A 13—18 hónapos malacz ivaréretté lesz.

Erdészetileg a vaddisznó a nevezetesebb állatok közé tartozik, s mindentevő életmódjánál fogva erdeink lakói közt egyedül áll, a mennyiben egyrészt nagy mérvben kártékony, másrészt azonban hasznosnak is bizonyul be. A legkedvesebb tápláléka minden kétségen kívül a különböző erdei magvak, nálunk tehát főképen a makk; miért is különösen a tölgyfa-ültetvényekben nagy károkat okoz, a mennyiben nem csak az ültetett, de a már kicsirázott makkot is kiturja. A fenyvesekben azonban a vaddisznó működése csakis üdvösnek mondható; az erdész ezen vendéget itt igen szívesen látja, mert télen át a moha alatt elrejtett pusztító rovarok álczáit és bábjait fel-emésztí, és a mit meg nem eszik, azt helyéből kimozdítja úgy, hogy kiveszni kénytelen. A mezőről az erdőbe vonult egér-sereg a disznónak esik áldozatul. Különbön semmiféle apró állatot nem kimél, kigyókat, gyíkokat, a fészekben levő madár-fiukat felfal. Oly helyeken azonban, melyeken teljes joggal, mint az erdész szövetségesét üdvözölhetnénk, ritkán van elegendő számmal, mi tehát oda szelid disznókat hajtunk.

A mezei miveléssel szemben a vaddisznó csak pusztító ellenségnek tekinthető. Egész éjjelen át turja fel a mezőket és réteket; az általa itt okozott kár néha valóban iszonyu. A gabnaföldekről el sem üzhető, és többet ront, mint sem meg-eszik; a burgonyával és répával beültetett mezőkön pusztítása határtalan; a réteket is annyira turja össze-vissza, hogy ott fű alig nőhet.

(Folyt. köv.)

Kriesch János,
műegyetemi tanár.